

Olle Widhe

Den orättvisaste orättvisan

Heroism och alternativ maskulinitet i Hans Erik Engqvists ungdomsroman *Tredagarskriget*

Abstract: "Wicked Wrongfulness. Heroism and Alternative Versions of Masculinity in Hans Erik Engqvist's Young Adult Novel Three Days War". This article examines the re-evaluation of modern masculinity in the YA novel Three Days War by the Swedish author Hans Erik Engqvist (b. 1934). The central argument is that the fictional representation of Children Playing War in the novel is intertwined with the imagining of competing masculinities as well as opposing ideologies in post-war Sweden. Thus, the expression of institutionalized middle-class masculinity is contrasted to the representation of an alternative left wing working-class masculinity in opposition to social hierarchy and social inequality. Through different allusions to heroic men and heroic behaviour in 19th century literature and American Western films the novel invites the reader to evoke hegemonic masculinity as a schema shaping both the understanding of the young characters and their play. But the novel also interrogates this institutionalized myth of hegemonic masculinity and sets the main character, as well as the reader, in search of an alternative version of the heroic male.

Keywords: Boy's literature, intersectionality, hegemonic masculinity, working class masculinity, modernity, heroes, play, war

Från fosterland till världsåskådning

Med utgångspunkt i historikern Eric Hobsbawns exposé över 1900-talet kallas perioden mellan 1914 och 1989 ibland för det korta århundradet. Man lyfter då fram att det första världskrigets utbrott inledde en epok som avslutades först med murens fall och de östeuropeiska kommunistregimernas sammanbrott. Med en koncentrerad men ändå belysande summering av denna period kan man säga att det som började som en konflikt mellan stater fortsatte som en kamp mellan världsåskådningar och slutade med att Europa enades (Gerner, 11).

©2014 O. Widhe. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0 Unported License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Citation: Barnboken - tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken - Journal of Children's Literature Research, Vol. 37, 2014 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v37i0.165>

Ett krig mellan världsåskådningar snarare än mellan stater finner man även i Hans Erik Engqvists ungdomsroman *Tredagarskriget* (1983). Handlingen i boken kretsar kring några pojkar som leker krig i den lilla staden Bråberga i Dalsland vid 1950-talets början. Berättelsen utspelar sig med Koreakriget och terrorbalansen mellan USA och Sovjet som omedelbar fond och återkommer upprepade gånger till frågan om vad krig är och betyder. Men om bokens handling är förlagd till tiden för det kalla krigets inledande skede är den skriven och publicerad betydligt senare. Den gavs ut under ett 1980-tal då kärnvapenhotet var påtagligt närvarande, fredsrörelsen stark och svenskarna alldeles nyligen upplevt hur konfrontationen mellan öst och väst letat sig hela vägen in i vardagsrummet med TV-rapporteringer om Ubåt 137 (Linder, 115f).

Motsättningen mellan världsåskådningar, mellan östblock och västblock, mellan vänster- och högerpolitik, har i Engqvists bok sin motsvarighet i lekkriget mellan de två ungdomsgängerna Hämnarna och De fruktansvärda. De förra leds av den tolvårige Hans Erik Hedman, också kallad Kid Hämnaren, vars pappa är gjuteriarbetare och kommunist, medan de senare leds av den jämnårige Emil Carlsson, också kallad Korkemil, vars pappa är urmakare, högerman och medlem i kommunalfullmäktige.

Att på detta sätt använda karaktärernas skilda klasstillhörighet för att skapa en grundläggande motsättning i krigsleksskildringen är inte något unikt för *Tredagarskriget*. Det är ett grepp med en lång tradition i den svenska litteraturen. I en av de första svenska barnböckerna om krigslek, Olof Fryxells *Snöfästningen. Berättelse för Landtgåbar* (1830), utspelas striden mellan adelsgossar och bondgossar. I Ossian Elgströms och Gunnar Örnulfs pojkbok *Erövringen av staden Babylon* (1926) strider disponentbarn mot sågverksarbetarbarn. I Harry Kullmans mer kända ungdomsbok *Gårdarnas krig* (1959) skapas en klassmotsättning genom att kriget på motsvarande sätt äger rum mellan läroverksbarn och arbetarbarn.

Jämför man dessa böcker ser man snart att betydelsen av klasstillhörigheten, liksom betydelsen av genus och etnicitet, är historiskt bestämd. Fryxells och Elgströms krigsleksskildringar förefaller underordnade *nationen som idé*. Deras berättelser skapar en föreställd gemenskap mellan landsmän som sträcker sig över de sociala klyftorna. Det betyder att även om de krigande pojkarna kommer från olika samhällsskikt hör de djupare sett samman i ett större kamratskap eftersom de stammar från samma fosterland. Efterkrigstidens skildringar infogar istället den sociala motsättningen i ett *samhällskritiskt engagemang*. Både Kullman och Engqvist sätter berättelsen i rela-

tion till större politiska skeenden som inte i första hand handlar om stater eller nationer, utan om sociala och politiska konflikter mellan klasser och världsåskådningar.

Denna artikel syftar till att analysera krigslekens funktion i Enqvists *Tredagarskriget* mot en sådan historisk bakgrund. Genom att närma mig romanen från detta håll hoppas jag kunna följa hur maktasymmetrier som rör genus, klass och nationalitet korsas. Men jag vill också visa hur romanen går i dialog med det hegemoniska manlighetsideal som satt sin prägel på den västerländska kulturen under moderniteten. Undersökningen anlägger med andra ord ett intersektionellt perspektiv och fokuserar hur olika och motsägelsefulla former av maskulinitet skrivs fram (de los Reyes & Gröndahl; Forslid).

Manlighet, mytologisering och avtrivialisering

I sin redogörelse för den tidiga barnbokens historia noterar Göte Klingberg att de berättelser som beskriver en äventyrsvärld mer eller mindre utanför de vuxnas inflytande gärna handlar om pojkars lekkrig (93). En preliminär genomgång av den svenska barnboksutgivningen visar också att krigsleken är ett synnerligen vanligt motiv under 1800-talet. Där finns böcker som låter leken utspelas i staden eller på landet, på vintern eller på sommaren, i högre ståndsmiljöer eller medelklassmiljöer och därmed uppvisar de viss bredd. Samtidigt har de nästan alltid en didaktisk implikation, med direkta eller indirekta kopplingar mellan kriget som lek och kriget som verklighet.

Utmärkande för krigsleksskildringarna i 1800-talets barnlitteratur är att de iscensätter kamratgemenskap, fysisk aktivitet och känsla för fosterlandet i förbindelse till det intresse för kroppsövning, gymnastik och militarism som återfanns i Sverige och övriga Europa vid denna tid. I sammanhanget för denna undersökning är det tillräckligt att peka på att föreställningar om gymnastik och militarism spelade stor roll för manlighetens daning under den klassiska moderniteten. De militära idealen var inte bara närvarande i de civila manlighetskoderna utan också i föreställningarna om hur pojkar skulle uppfostras. Här formades ett manlighetsprojekt som betonade hela människans utveckling och som omslöt ett mönster av åtråvärda egenskaper, till exempel fosterlandskärlek parad med ofervilja, krigisk tapperhet parad med fysisk styrka, aggression parad med makt över andra (jfr Tosh; Mosse, 1996; Ljunggren; Andersson).

Om man vill kartlägga den moderna maskulinitetens förskjutningar finns det skäl att tentativt dela upp moderniteten i olika ske-

den. Enligt Marshall Berman följs 1800-talets klassiska modernitet av 1900-talets senmodernitet (14f; jfr Osborne 67f). Engqvists *Tredagarskriget* befinner sig med denna terminologi långt in i senmoderniteten, vilket har konsekvenser för hur bokens krigsleksskildring iscensätter föreställningar om ideal maskulinitet. Efter andra världskriget, och den patriotiska retorikens kollaps, kan man iaktta förskjutningar i krigsleksmotivets bärande funktion. Det är inte bara den redan nämnda klasstillhörighetens betydelse som förändras. Istället för att gestalta den klassiska modernitetens militäriska fostran ansluter barnlitteraturens krigsleksskildringar nu snarare till ett *terapeutiskt ethos* (jfr Kidd). Med det menar jag att krigsleken inom fiktionens ram kopplas samman med karaktärens rörelse mot en ökad förståelse av sig själv och andra. Men denna terapeutiska omfunktionering av krigsleksmotivet gäller många gånger också i relation till läsaren. Efterkrigstidens barn- och ungdomsböcker uppmärksammade hur det kalla kriget letade sig in i barnens värld och erbjöd, bland annat genom skildringen av krigslek, en möjlighet att hantera rädslan för krigets fasor (Widhe 2013, 21ff).

Ett belysande och på sin tid uppmärksammat exempel på den terapeutiska inriktningen ser man i Stina Hammars *Upp med händerna* (1967), i vilken krigsleken blir ett sätt för barnkaraktärerna att hantera det våld som de upplever på skolgården och i nyhetsrapporteringen. I *Tredagarskriget* har krigsleksmotivets delvis ett terapeutisk ethos, i den meningen att huvudkaraktären genom leken utvecklas till större självkänedom. Lika viktigt är emellertid att Engqvist på ett alldeles eget vis skriver in sin berättelse i den svenska pojkbokstraditionen efter Fryxell, Elgström och Kullman. Som vi kommer att se förhåller sig *Tredagarskriget* kritisk till den klassiska modernitetens manlighetsideal för att istället problematisera relationen mellan jag och medmänniska på ett sätt som samverkar med huvudkaraktärens mognad till en mer (politiskt) medveten ung man.

Om man vill beskriva romanens omvandling av den klassiska modernitetens manlighetsprojekt kan man peka på hur den etablerar en *hegemonisk maskulinitet* som sedan väljs bort. Hegemonisk maskulinitet är ett väletablerat begrepp inom pojkboksforskningen och används vanligtvis för att beskriva en maskulin idealbild som alla män förhåller sig till och som förmedlas exempelvis genom populärkultur och av institutioner som innehar makt (Connell, 101; Andræ, 159; Öhrn, 128).

I *Tredagarskriget* framställs Kid Hämnarens och de andra pojkar- nas krigslek genomgående som försök att imitera mansideal de sett eller läst om i matinéfilmer och böcker. Via detta grepp aktualiserar

romanen exempelvis populärkulturella referenser som *De dog med stövlarna på* med Errol Flynn och *Det stora bakhållet* med George Montgomery. Liksom Rolf Romøren och John Stephens kan man hävda att dessa intertexter frammanar den hegemoniska maskuliniteten som ett *schema* (219). Hur schemat tar form i den enskilda läsningen är i slutändan avhängigt läsarens tidigare tolkningserfarenhet. I relation till nämnda filmer är emellertid en betoning på manlig styrka och våldsam handlingskraft, tydligt åtskild från kvinnlig omsorg och passivitet, ett exempel på hur en iscensättning av den hegemoniska maskulinitetens schema skulle kunna se ut. Många gånger kan man anta att ett hegemoniskt schema påverkar författarens utformning av karaktärerna och gestaltningen av vad som är eller inte är ett eftersträvansvärt manligt beteende. Men viktigare är att schemat formar tolkarens uppfattning om karaktärerna, deras egenskaper, beteenden och relation till varandra.

Engqvists ungdomsroman aktualiserar populärkulturella referenser med historisk samtidskänsla men spelar också med en nationalromantiskt ansluten maskulinitet som är jämförbar med den som återfinns i exempelvis Fryxells drygt 150 år äldre krigsleksskildring. Det sker genom att jagberättaren och huvudpersonen upprepade gånger kopplar samman sin egen historia med berättelser och karaktärer som dyker upp i det tidiga 1800-talets patriotiska litteratur, av författare som Esaias Tegnér och J. L. R. Runeberg. Med dessa allusioner upprättar romanen föreställningar om manlighet mot vars

1. Gösta Åbergs filmaffisch till Raoul Walshs *De dog med stövlarna på* (1941) upprättar en kontrast mellan Errol Flynn i rollen som den heroiska General Custer och Olivia De Havilland i rollen som hustrun Elisabeth. Dessa filmroller är ett exempel på hur läsaren erbjuds att aktualisera den hegemoniska maskulinitetens schema utifrån populärkulturella referenser i *Tredagarskriget*.

bakgrund huvudpersonens sökande efter en egen livshållning kan utspela sig:

Första lektionen den dagen läste vi historia. Som vanligt handlade det om en kung. Karl den tolfte. Vår lärare deklamerade med allvarlig stämma:

”Kung Karl, den unge hjälte, han stod i rök och damm... han kunde icke vika, blott falla kunde han.”

De där orden grep mig oerhört. Det var som om de handlade om mig.

Jag frös lite efter ryggraden. (Engqvist, 54)

Tegnér's dikt "Karl XII" (1818) används här för att upprätta ett maskulint schema med vilket berättaren men också läsaren kan identifiera sig: en verklig man kämpar in i det sista och ger sig inte frivilligt. På det hela taget är det slående hur berättaren i *Tredagarskriget* skriver fram sin egen berättelse i förhållande till de berömda krig han möter i skolans historieböcker och dikter. Romanen anammar däremot inte dessa berättelser helt och hållet, utan iscensätter en ambivalens genom att gradvis ifrågasätta sådana ideal som, inte minst i förhållande till romanens utgivning av det kommunistiska förlaget Arbetarkultur på 1980-talet, i stor utsträckning kunde uppfattas som föråldrade. Greppet är sammankopplat med romanens övergripande kritik av institutioner som har makt och ställer skolans auktoritativa förmedling av konservativa värderingar och militärisk manlighet i skottgluggen. På så sätt upprättas ett svar på den hegemoniska maskulinitetens institutionalisering – eller med jagberättarens egna ord:

I skolans historieböcker ältas det om 30-åriga kriget, om Gustav Vasas befrielsekrig, om Dackefejden, om hundraårs-kriget och om alla möjliga krig [...] om Wilhelm Erövraren och Nils Dacke, om Rikard Lejonhjärta och general Eisenhower, och om major Pepsodent och kapten Toy. (Engqvist, 10)

Upprepade allusioner av detta slag placerar berättelser om krig på en framskjuten plats i romanen som helhet, även om handlingen allt eftersom avslöjar att jagberättaren själv inte kan ställa sig bakom deras budskap. En sådan ironisk öppning signaleras redan av den humoristiska och lite raljerande tonen i citatet ovan. Inledningsvis identifierar sig jagberättaren Hans Erik emellertid på ett ganska oflekterat sätt med den heroiska manlighet som påträffas i den nationalistiska 1800-talslitteraturen. Han rent av lanserar sina egna karaktärsegenskaper i anslutning till dem: "Och jag var Kid Hämnaren

som inte visst vad rädsla var. Jag var Kid Hämnaren, Sven Duva och kung Karl den tolfte på en gång" (Engqvist, 42).

Den romantiska krigsskildringen mytologiserar kriget genom att heroisera och glorifiera det. Genom sina referenser till den nationalistiska 1800-talslitteraturen ansluter *Tredagarskriget* till en sådan mytologisering och med en formulering lånad från George L. Mosse *trivialiserar* romanen därmed krigserfarenheten (1990, 126ff). Med trivialisering menar Mosse ett sätt att kamouflera och kontrollera krigets ohygglighet via skämtsamma bilder och memorabilia, men också via barns lekar och leksaker. Trivialiseringen innebär inte i första hand ett fördömande av kriget; dess processer understödjer snarare mytologiseringen av den manliga krigserfarenheten genom att dölja vissa sidor av den. Man kan säga att lekens trivialiseringsprocesser inte skriver fram myten om kriget som en spelplats för åtråvärd maskulinitet genom ett högtidligt lovprisande eller distanserat förhållande av krigserfarenheten, utan genom att göra den familjär och förvandla den till något som vilken pojke som helst kan välja och behärska.

Ett belysande exempel på en barnboksförfattare som låter trivialiseringen som grepp genomsyra sin framställning av krigslek är föregångaren Elgström. Engqvists *Tredagarskriget* visar däremot fram ett betydligt mer komplicerat förhållningssätt till kriget som fenomen. På flera sätt motverkar hans berättelse trivialiseringsprocessernas mytologisering av krigserfarenheten – med en neologism skulle man kunna påstå att berättelsen som helhet är *avtrivialiserande*. En sådan motrörelse står i kontrast till det hegemoniska schema pojkarnas referenser till böcker och filmer bär upp, på samma gång som den är sammanvävd med det alternativa manlighetsideal boken presenterar för läsaren. Detta alternativa ideal förkroppsligas tydligast av Hans Eriks egen pappa, gjuteriarbetaren, kommunisten och norrlänningen Gustav Oskar Hedman.

Det är pappan som först introducerar det perspektiv som ställer barnens trivialiserande krigslek i ett mer kritiskt ljus. Inte genom att klandra barnens lek men genom att förklara kriget på ett mer reflekterande sätt:

Ganska ofta berättade han om krig. En gång sa han:

– Du ska komma ihåg en sak, pojk. Krig är alltid nederlag. Det finns inga segrare, bara förlorare. När ni läser om krig i skolan, ska du alltid fråga din lärare hur många människor som dog i det eller det kriget, hur många barn som blev föräldralösa, hur många som svalt eller torterades till döds. Det är krig det handlar om, förstår du.

Det där var lite nytt för mig. När vi läste om krig i skolan, handlade det mest om generaler och kungar som var fältherrar och hjältar. (Engqvist 20)

När Ulla Lundqvist behandlar Engqvists *Tredagarskriget* lyfter hon fram att den fördjupar de politiska motiven i författarskapet (152). Samtidigt menar hon att de individuella motsättningarna i romanen är överordnade de ideologiska. Denna bedömning förklaras kanske delvis av att hon identifierar kärleken och lojaliteten till fadern som ett av romanens viktigaste motiv.

Men man kan också peka på att det är faderns ifrågasättande av samhällets orättfärdiga maktordning som ger krigsleken ett både vidare politiskt sammanhang och ett djupare existentiellt allvar. Han framstår i samband med detta som ett uttalat alternativ till den institutionaliserade manlighet som iscensätts av 1800-talsförfattarna och skolans historieböcker, av de amerikanska filmerna och av samhällets borgerliga elit. I *Tredagarskriget* kan fadern med andra ord beskrivas som en länk vilken kopplar samman pojknas krigslek med större politiska och samhällsfrågeställningar. Pappan är också en motor som driver handlingen framåt. En sådan rörelse i berättelsen genereras bland annat genom att Hans Erik, på grund av pappans politiska övertygelse, blir utsatt för skymfningar från kamraterna mot vilka han måste försvara sig. Detta är en skillnad från till exempel Fryxells *Snöfästningen*, där fadern för det första legitimerar det omgivande samhällets rådande ordning och för det andra aldrig utgör någon explicit del i själva krigslekens intrig. Det gemensamma för respektive berättelse är att fadern utgör stödjepunkt för en uppsättning värderingar som texten erbjuder läsaren att sympatisera med.

Avgörande för det alternativa manlighetsideal som presenteras i *Tredagarskriget* är faderns djupt rotade arbetaridentitet. I ett intersektionellt perspektiv kan man påstå att hans klasstillhörighet samverkar med hans maskulinitet och gör honom till en representant för något radikalt annat än den borgerliga manlighet som förkroppsligas av Korkemils pappa, Runeberg och Tegnér – eller varför inte: Errol Flynn i *De dog med stövlarna på*.

Alternativa maskuliniteter

I *Tredagarskriget* är faderns sociala tillhörighet och politiska övertygelse en viktig orsak till krigslekens successivt växande betydelse. Fadern beskrivs som arbetare och kommunist och hans

uppfattningar kontrasteras mot det omgivande samhällets konservativa värderingar. Genom fadern upprättas helt enkelt ett manlighetsalternativ som står i konflikt med de ideal som karaktären Hans Erik möter på andra håll. Fadern är ovillig till att bruka våld och vill istället samtala, han är inte aggressiv och vill heller inte ha makt över andra. Det mest kännetecknande för honom är att han inte tål översitteri, att han är rättvis och rättfärdig, att han inte trivialiserar verkligheten, utan ser på den med livsvisdom och är beredd att ta ansvar för sina handlingar och försvara sina ideal – allt detta samlas i Gustav Oskar Hedmans gestalt.

Romanen låter läsaren få syn på pappan genom den berättande sonens ögon – det är en kärleksfull bild av en kraftfull arbetare som formats av tillvarons påfrestningar:

På kvällen, när jag lagt mig, kom pappa. Han satte sig på sängkanten.

– Du har sett och hört saker i dag, sa han. Därför vill jag prata med dig. Jag vill att du ska förstå.

Han drog med fingrarna genom håret.

– Är du trött, frågade han sedan.

– Nä pappa.

Han satt med sidan åt mig och tittade i väggen. Han öppnade och slöt käkmusklerna. Hudfårorna var svarta av sot som inte gick att tvätta bort. I tumgreppet hade han en liten tatuering, tre små prickar bara. De syntes nästan inte. Men jag visste om att de fanns och jag tittade alltid på dem när jag kom åt.

Han gav mig en hastig blick.

– Jag är kommunist, sa han. Det vet du. Jag är uppväxt i Norrland, det vet du också. I en liten by. . . två hundra personer bodde i den. Där var det lätt att vara kommunist, för alla var det. Utom prästen, han var ingenting. Här nere är det svårare. Här är jag nästan ensam. (Engqvist, 100)

De tatuerade prickarna, de så kallade luffarprickarna, illustrerar faderns utanförskap i förhållande till det samhälle där han själv lever och pojken växer upp. Tillsammans med den svärtade huden och en okuvlig kommunistisk övertygelse iscensätter dessa prickar en idealiserad arbetarkropp. I romanen som helhet framstår denna arbetarmaskulinitet som ett alternativ till det borgerliga, nationalistiska och militäriska manlighetsideal som genomsyrar det lilla samhället på olika nivåer och som kulminerar i skildringen av hur kungens besök firas. Istället för att förkroppsliga fosterlandskärlek eller etniskt bestämd nationalism gestaltar fadern ett manlighetsideal knutet till föreställningar om socialism, internationalism och samhörighet med

2. Karl XII i rök och damm vid slaget mot moskoviterna i Poltava förvandlas till en metafor för den manliga striden mot samhällets orättvisor i *Tredagarskriget*. Detalj ur Hans Hanssons *Kung Karl den unge hjälte*. *Historiskt-romantiska skildringar från Karl XII:s tid* (1899), s. 397.

de förtryckta och orättvist behandlade. Men tatueringen ger också en koncentrerad bild av den intimitet som återfinns mellan pojken och pappan. Vetskapen om de nästan osynliga prickarna som döljs när man hälsar, men blir synliga när handen är öppen, är något de tillsammans delar.

Att fadern fungerar som ett levande alternativ till den klassiska maskulinitet som iscensätts i 1800-talförfattarnas och historieböckernas krigsskildringar antyds explicit genom att sonen själv låter fadern usurpera den i berättelsen tidigare aktualiserade krigarkungens plats: "Och jag såg på pappa och han var Karl den tolfte för mig, jag hade inga andra jämförelseobjekt." (Engqvist, 99).

Fadern kopplas visserligen samman med ett klassisktmodernt manlighetsprojekt genom allusionen till det heroiska idealet i Tegnér's dikt "Karl XII".

Men den föreställda nationella gemenskap och krigiska maskulinitet som Tegnér skriver fram ingår inte i den alternativa manlighet som fadern representerar. I stället framstår allusionen som ett grepp i den senmoderna dialog mellan olika heroiska ideal som romanen sätter i spel. Som vuxen man utmärks fadern inte av förmågan att hålla passionerna i schack genom militaristisk disciplin av

kroppen i nationens tjänst på det sätt som är framträdande i 1800-talets litteratur och kultur (Ljunggren; Tjeder). Faderns manlighet karakteriseras snarare av ett heroiskt rättfärdighetspatos i motsättning till officiella institutioners maktutövning. Det är den stolta kampen mot samhällets orättvisor och ojämlika fördelning som är ett av hans främsta kännetecken.

Manlig brutalisering eller mänsklig triumf?

Lundqvist har pekat på att det finns en nära förbindelse mellan *Tredagarskriget* och Kullmans *Gårdarnas krig* eftersom arbetarpojknarnas gäng i båda romanerna kallar sig för Hämnarna (153). Hon menar också att man kan se dessa böcker i pojkbokstraditionen efter Mark Twain och hans vardagsrealistiska skildringar av pojkars gängliv. I sammanhanget för denna undersökning kan man peka på ytterligare en viktig beröringspunkt mellan dessa tre författares böcker: greppet att låta pojkkaraktärerna inspireras till krigslek av sin läsning – hos Kullman och Engqvist även av pojkarnas redan nämnda smak för amerikanska äventyrsfilmer.

I både Kullmans och Engqvists böcker ser man hur leken övergår i verkligt våld som får huvudpersonen att omvärdera sin bild av sig själv och andra. Om *Gårdarnas krig* skriver Stefan Mählqvist, att protagonisten Henry lockas av äventyrsböckernas "pappersvåld" men att han helst vill undvika våldet då leken blir allvar ute på gatan (63). Även *Tredagarskriget* tar avstånd från våldet. Men det betyder inte att det är ett undfallande eller mjukt manlighetsideal som framställs i berättelsen. Karaktärerna i romanen är starka, handlingskraftiga och stolta på samma gång som de kan vara rädda visa känslor och tycka att krig är vidrigt. Ibland är de rent av brutala och på gränsen till omänskliga.

Här knyter *Tredagarskriget* an till en annan kort roman som skildrar hur något som till en början liknar en idyllisk lek snart övergår i ett våldsamt mardrömstillstånd. Liksom William Goldings *Lord of the Flies* (1954) prövar både *Gårdarnas krig* och *Tredagarskriget* gränserna för människans medmänsklighet för att se hur långt hon kan gå på vägen mot barbariet. När lekkriget mellan Hämnarna och De fruktansvärda i *Tredagarskriget* övergår till ett brutalt förnedrande våld, som inspirerats av de vuxnas tortyrmetoder i Koreakriget, når framställningen en kulmen i detta hänseende. Hans Erik är tillfångatagen och får ensam, utan att se något, stryk av fem andra pojkar. Ledaren för fiendegänget har helt tagit kommandot:

– Vi ska verkligen vara jättebussiga mot dig, sa han. När dom avrättar folk i Korea sätter dom bindlar för ögonen på dom, så att de ska slippa se den som skjuter. Du ska slippa se den du slåss emot... men det är bara för att vi är snälla mot dig. (Engqvist, 126)

Berättelsen fortsätter med en detaljerad redogörelse av hur pojkarna misshandlar den chanslöse Hans Erik, för att därefter korsfästa honom på marken och tillsammans pissa honom i ansiktet: "Det kallades att korspissa någon och det var den yttersta förnedringen" (Engqvist, 126). Stämningen är uppjagad och gruppsycket hårt. Många läsare börjar säkert undra var gränsen för pojkarnas våld går.

Att civilisationen inte ger garanterat skydd mot människans onda natur är ett tema som brukar lyftas fram i läsningarna av Goldings *Lord of the Flies*. Romanen pekar då bland annat på att andra världskriget och nazisternas gaskamrar inte är något obegripligt undantag. Bakom alla människors anständiga yta finns en instinktiv aggression och våldet kan dyka upp var och när som helst (Reilly, 86ff). Men även om *Tredagarskriget* genom sin behandling av lekmotivet och våldstematiken går att inplacera i traditionen efter Golding finns det samtidigt klara skillnader. Frågan om varför krig, våld och aggression invaderar de mellanmännsliga relationerna har nämligen en något annorlunda förklaring hos den senare.

Enligt Patrick Reilly visar *Lord of the Flies* hur civilisationen maskerar människans primitiva barbari. På ett för 1970- och 80-talen tidstypiskt sätt vänder *Tredagarskriget* på detta förhållande och fokuserar istället de destruktiva roller som människor spelar och det tryck de utövar på varandra. Kid Hämnaren är inte bara ett namn utan också uttryckligen en mask som Hans Erik tar på sig: "samtidigt var jag rädd. Det var jag ofta. Det där med Kid Hämnaren var liksom bara en mask jag tog på mig för att inte visa min rädsla för någon" (Engqvist, 80).

Hans Eriks manlighetsmaskerad samspelar med det hegemoniska schema som romanens allusioner till filmtittande och bokläsande aktualiserar – eller annorlunda uttryckt: ordet *kid* i Kid Hämnaren aktualiserar ett populärkulturellt fält av unga hjältar och laglösa banditer som tillsammans med andra referenser bär den berättelse om manlighet som Hans Erik träder in i. Maskspelet sätter så småningom igång en våldsspiral som pojkarna inte kan stoppa. Men bakom masken, under ytan, blir det mänskliga stundtals synligt trots allt:

– Gör som du vill, fortsatte Emil. Men om du inte talar om det... torterar vi dig.

Då mötte mina ögon hans. Och jag förstår inte hur man kan tänka

som jag gjorde i en sådan situation. Men jag tänkte, att "Korkemil" kanske var som jag. Han kanske också bara spelade en roll, gjorde något som han egentligen inte ville. [...] Plötsligt kom jag att tänka på Koreakriget. Allt jag läst om det i tidningarna. Allt jag hört. Det var som om jag först nu förstod att det var människor det kriget handlade om. Att alla krig handlar om människor. Inte om generaler och breddgrader och fältrörelser. Att krig handlar om människor som inte kan, inte vågar, tala med varandra. Som jag och "Korkemil" alldeles nyss. (Enqvist, 83f)

Här skrivs inte människans inneboende ondska, eller den manliga tendensen att handla aggressivt, fram som orsak till krigslekens brutalisering. Inte heller kan man säga att passagen framställer civilisationen som en tunn mask över en hotfull primitiv bestialitet. På rakt motsatt sätt framställs människans våldsamhet som en roll, vilken hon inte nödvändigtvis vill men i rädsla och kanske också av feghet tvingas spela. En sådan vändning kan urskiljas på flera ställen i romanen och upprättar en avgörande skillnad i jämförelse med *Lord of the Flies*.

Tredagarskriget handlar inte så mycket om att se ondskan hos sig själv och andra, för att med hjälp av denna insikt i den mänskliga naturens mörka sidor kunna nå åtminstone ett provisoriskt samförstånd med nästan. Snarare formulerar romanen tanken att sammanhanget i vilket människan ingår performativt bestämmer hennes handlingar. Genom det successiva blottläggandet av manlighetsmaskeraden och våldets praktik ges krigsleksmotivet av allt att döma en funktion också i relation till läsaren. Man kan hävda att berättelsen försöker driva läsarens tänkande och handlande i en bestämd riktning, vilket också innebär en tydlig etisk fordran. Romanen iscensätter med andra ord hjältens mognad på ett sätt som också inbjuder läsaren till självreflektion.

Avslutning: Riket, makten och – läsaren

Krigsleksskildringen i *Tredagarskriget* har sammanfattningsvis flera funktioner. På en övergripande nivå iscensätter den motsättningen mellan höger- och vänsterpolitik genom att låta kriget utspela sig mellan arbetarpojken Kid Hämnaren respektive borgarsonen Korkemil. Motsättningen mellan pojkarna dubbelexponeras också genomgående med kampen mellan öst och väst, mellan ett kapitalistiskt USA och ett kommunistiskt Sovjetunionen, i det Koreakrig som i romanens tid utgör en omedelbar fond till händelseförloppet. Liksom det verkliga Koreakriget är en kamp mellan ideologier så handlar

lekkriget mellan pojkarna i det lilla samhället Bråberga mindre om att iscensätta en föreställd nationalistisk gemenskap än om att bryta världsåskådningar mot varandra. På så sätt skapar romanen en koppling mellan stora världspolitiska skeenden och pojkarnas egen värld, där den senare kastar ett förklarande ljus över den förra och omvänt.

Kampen mellan världsåskådningar och värderingar är samtidigt en kamp mellan alternativa manlighetsideal, mellan en borgerligt färgad maskulinitet, en populärkulturell maskulinitet och en arbetarmaskulinitet. Iscensättningen av dessa olika maskuliniteter sker genom att krigsleken med ett stort antal allusioner till böcker och filmer aktualiserar den hegemoniska maskuliniteten som ett schema. Detta schema formar karaktärernas uppfattning om sig själva och andra, men också läsarens uppfattning om karaktärernas egenskaper och relationer i den mån hon eller han känner till de sammanhang som berättaren refererar till.

Den tendensiösa kontrasten mellan de olika politiska hållningarna, mellan höger- och vänsterpolitik, mellan makt och maktlöshet, mellan förtryckare och förtryckt, når sin höjdpunkt i det ståtliga firandet av kungens besök i Bråberga. Den kommunistiske fadern har av landsfiskalsämbetet bedömts opålitlig och således förbjudits att närvara. Av samhällets borgerliga ordning definieras han därmed uttryckligen som en underordnad maskulinitet, som inte ens har makt att bestämma över den egna kroppens förflyttning i den lilla staden (jfr Connell). Men om han inte har rätt att fysiskt närvara vid högtidligheterna på torget är han ändå närvarande i sonen Kid Hämnarens tankar:

Innan jag gick hemifrån på morgonen, sa pappa till mig:

– Det är ett spektakel du ska vara med om. Ett löjligt, förnedrande spektakel. Titta gärna på det, men tänk på vad du ser.

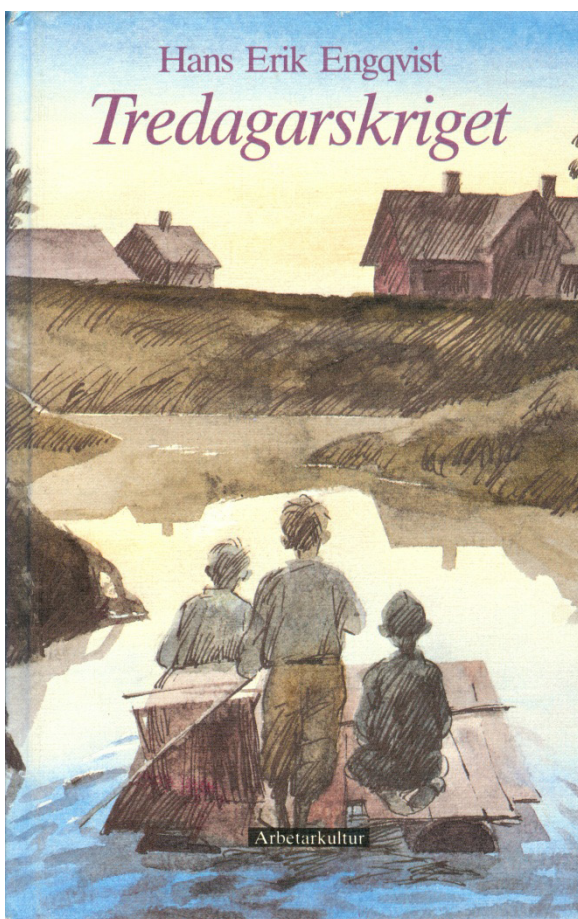
Det hade jag gjort... tänkt på vad jag såg. Jag visste att jag sett riket, makten och härligheten.

Jag tyckte inte om det jag sett, och sista gången vi sjöng Kungssången, sjöng jag inte med. . . rörde bara på läpparna. (Engqvist, 138)

Allusionen till "Fader vår" ("Ty riket är ditt och makten och härligheten i evighet ...") och "Kungssången" ("Ur svenska hjärtans djup en gång en samfälld och en enkel sång, som går till kungen fram ...") aktualiserar en historisk situation med bestämda värderingar som med all säkerhet kan undgå många läsare. Men för dem som är bekanta med dessa texter utgör de sannolikt en kontrapunktisk

förstärkning av bokens kritik mot den borgerliga samhällsordningens auktoritetstro och maktfördelning. Det alternativ som berättelsen ställer fram, där faderns vänsterorienterade tankar om rättvisa och människors lika värde spelar en central roll, formas till ett angrepp på de hierarkiska institutioner och lojalitetskrav som man kan se exempel på i såväl "Fader vår" som "Kungsvisan". Romanen har här en klar tendens och ett tydligt budskap. Men som antyds av citatet ovan iscensätts kritiken inte genom någon moraliserande berättares *officiella monologism*, utan via karaktärens upplevelse, i vad som kan beskrivas som ett försök att förändra läsarens seende (Bachtin, 118; Widhe, 2005: 23). Upplevelserna och leken förvandlas till ett "tänk på vad du ser" – eller annorlunda och mer specifikt uttryckt: Vad är rättvisa? Vems är makten? Vad är krig? Vem är fienden?

Bokens handling ställer frågor till sin huvudperson och leken tvingar honom att sträcka sig ut och gripa tag i verklighetens allvar. Av krigsleken och de upplevelser som den framkallar förändras Kid Hämnarens förståelse av omvärlden och han ser att riktiga krig handlar om människor. Genom att krigsleken förvandlas till ett stigande allvar synliggör den alltså allvaret i de krig som de vuxna utkämpar mot varandra. Detta är en skillnad mot exempelvis Elgströms gestaltning av krigslek, vars subjektiva framställningssätt skapar ett allvar av en annan art. Lite fyrkantigt skulle man kunna uttrycka det som att Elgströms gestaltning av lek fördjupar en livfull fantasi medan Engqvists gestaltning riktar sig åt motsatt håll och skapar en vidgad medvetenhet om verkliga förhållanden.

3. De mörka fälten och nedtonade färgerna på Mats Anderssons omslag till *Tredagarskriget* lyfter fram romanens bitvis allvarliga stämning. Den slingrande älven, husen i fonden och flotten i förgrunden kan betraktas som en inbjudan till läsaren att följa med pojkarna på ett vardagsäventyr i traditionen efter Mark Twain, men också på ett sökande efter en ny manlig heroism.

Parallellt med att Kid Hämnaren upplever en upptrappning av det egna lekkriget, får han alltså en djupare förståelse för vad ett riktigt krig innebär och vilka psykologiska processer som där kan sättas igång. Krigsleken mellan Kid Hämnaren och Korkemil snarare avtrivialiserar än trivialiserar myten om kriget. Den framhäver rädsla istället för mod, förnedring istället för ära och humaniserar fienden. Det entydigt positiva i manlig gemenskap och kamratanda, som man kan urskilja i Fryxells och Elgströms fiktiva gestaltning av krigslek, finns inte heller närvarande i *Tredagarskriget*. I berättelsens inledning håller pojarna i Kid Hämnarens gäng visserligen ihop. Men allteftersom allvaret tar över splittras gänget – och trots att de avslutningsvis återsamlas står Kid Hämnaren ändå ensam inför sin fiende:

Lika ont som det gjorde i mig då Valdemar och "Pippi" övergav mig, lika varmt kändes det då de kom tillbaka.

Jag var inte ensam längre. Till höger om mig låg "Pippi". Till vänster Valdemar.

Men långt inne i den värmande gemenskapskänsla jag erfor, fanns ändå ensamheten kvar. Jag kände, att det trots allt var ett eget krig jag nu skulle utkämpa. Och det var ett svårt krig, för motståndaren hette inte "Korkemil" eller *De fruktansvärda*. Motståndaren var okänd, jag visste inget om honom, inte var han fanns... (Engqvist, 69)

Den okända fiende som Kid Hämnaren måste möta vidgar krigsleken betydelse till en kamp för något som är större och kanske också viktigare. Här öppnar texten för läsarens tolkning genom att inte entydigt säga vad kampen egentligen handlar om eller vem fienden egentligen är. Liksom berättelsens huvudperson är ovetande är läsaren ovetande. Men om berättelsen därmed lockar läsaren till en tolkande verksamhet och ger möjlighet till reflektion över de egna striderna finns det ändå klara riktningar för de strider som boken skildrar: den egna självkänslan, det egna ansvaret, lögnerna om fadern, samhällets orättvisa förtryck, en ny manlig heroism. Det är en inriktning som är både politisk och existentiell, både abstrakt och konkret, och som ger krigsleken betydelser vilka sträcker sig utanför den pojkvärld där den utspelar sig.

Bibliografi

Andersson, Maria. "Manlighet, mod och moral: Amanda Kerfstedts' Carl Bergs skoltid". *Barnboken* 34.1 (2011): 142–150.

Andræ, Marika. *Rött eller grönt? Flicka blir kvinna och pojke blir man i B. Wahlströms ungdomsböcker 1914–1944*. Diss. Uppsala universitet. Stockholm: B. Wahlström, 2001.

Bachtin, Michail. *Dostojevskijs poetik*. Gråbo: Anthropos, 1991.

Berman, Marshall. *Allt som är fast förflyktigas: modernism och modernitet*. Lund: Arkiv, 2012.

Connell, Reawyn. *Maskuliniteter*. Övers. Åsa Lindén. Göteborg: Daidalos, 1996.

de los Reyes, Paulina & Satu Gröndahl. *Framtidens feminismer: intersektionella interventioner i den feministiska debatten*. Hägersten: Tankekraft, 2007.

Elgström, Ossian & Gunnar Örnulf. *Erövringen av staden Babylon*. Stockholm: Hökerberg, 1926.

Engqvist, Hans Erik. *Tredagarskriget: ungdomsroman*. Stockholm: Arbetarkultur, 1983.

Forslid, Torbjörn. *Varför män?: om manlighet i litteraturen*, Stockholm: Carlsson, 2006.

Fryxell, Olof. *Snöfästningen. Berättelse för Landt-Gåfvar*. Stockholm: Hörberg, 1830.

Gerner, Kristian. "Kalla kriget – en säkerhetspolitisk fixstjärna". *Kalla kriget: Sverige, en stormakt utan vapen?* Red. Kurt Almqvist och Kristian Gerner. Stockholm: Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse, 2012.

Golding, William. *Lord of the Flies: a Novel*. London: Faber & Faber, 1954.

Hammar, Stina. *Upp med händerna!* Stockholm: Svensk läraretidnings förlag, 1967.

Hansson, Hans [pseud. för Wilhelm Granath]. *Kung Karl den unge hjälte: historiskt-romantiska skildringar från Karl XII:s tid*. Stockholm: Skandia, 1899.

Hobsbawm, Eric J. *Age of Extremes: the Short Twentieth Century 1914–1991*. London: Joseph, 1994.

Kidd, Kenneth. "A is for Auschwitz. Psychoanalysis, Trauma Theory, and the 'Children's Literature of Atrocity'". *Under Fire: Childhood*

- in the Shadow of War*. Red. Elizabeth Goodenough och Andrea Immel. Detroit: Wayne State University Press, 2008.
- Klingberg, Göte. *Den tidiga barnboken i Sverige: litterära strömningar, marknad, bildproduktion*. Stockholm: Natur och kultur, 1998.
- Kullman, Harry. *Gårdarnas krig*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1959.
- Linder, Jan. *Natospel under täcket: Sverige under kalla kriget*. Stockholm: Infomanager, 2011.
- Ljunggren, Jens. *Kroppens bildning: Lingvgymnastikens manlighetsprojekt 1790–1914*. Diss. Stockholms universitet. Stockholm/Stehag: Symposion, 1999.
- Lundqvist, Ulla. *Tradition och förnyelse: svensk ungdomsbok från sextio-tal till nittio-tal*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1994.
- Mosse, George L. *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*. New York: Oxford UP, 1990.
- Mosse, George L. *The Image of Man: the Creation of Modern Masculinity*. New York: Oxford UP, 1996.
- Mählqvist, Stefan. "Utsikt från en bakgård. Harry Kullmans utveckling i tidshistorisk belysning". *Författaren från Fattigmannagatan: en bok om Harry Kullman*. Red. Stefan Mählqvist. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1989.
- Osborne, Peter. "Modernity is a Qualitative, Not a Chronological, Category". *New Left Review*. 192:1 (1992): 65–84.
- Reilly, Patrick. "Civilization is no Protection Against Humanity's Evil Nature". *Violence in William Golding's Lord of the Flies*. Red. Dendria Bryfonski. Detroit: Greenhaven Press, 2010.
- Romøren, Rolf & Stephens, John. "Representing Masculinities in Norwegian and Australian Young Adult Fiction". *Ways of Being Male. Representing Masculinities in Children Literature and Film*. Red. John Stephens. New York & London: Routledge, 2002.
- Tjeder, David. *The Power of Character: Middle-Class Masculinities, 1800–1900*. Diss. Stockholms universitet. Stockholm: Tjeder.nu, 2003.
- Tosh, John. "Hegemonic Masculinity and the History of Gender". *Masculinities in Politics and War: Gendering Modern History*. Red. Stefan Dudink, Karen Hagemann och John Tosh. Manchester: Manchester University Press, 2004.

Widhe, Olle. *Främlingskap: etik och form i Willy Kyrklunds tidiga prosa*. Diss. Göteborg universitet. Lund: Ellerström, 2005.

Widhe, Olle. "Våldets pedagogik. Krig och lek i svensk barnboksutgivning vid 1960-talets slut". *Tidskrift för litteraturovetenskap*. 43.1 (2013): 21-37.

Öhrn, Magnus. "Medelklassens buspojkar: en maskulinitetsstudie i Erik Pallins 'Pojkarna på Klasro'". *Barnboken*. 34.1 (2011):127-139